

vítás bizonyos aktív mozzanatokkal is társulhat, sőt, az ellenkezőjébe is átfordulhat. De mindaddig, amíg az erények elvontak maradnak, amíg az emberszeretet elvontságának teológiai tartalma van csupán, nem pedig konkrét történelmi tartalma — mert a konkrét történelmi tartalom legfeljebb másodlagos lehet a teológia mellett —, addig igazán átfogó és aktív elidegenülés elleni, vagyis interiorizációs tevékenységről világnézeti értelemben nem lehet beszélni. A teológia mint háttér, mint a cselekedetek mögött rejlő világnézeti tartalom, csupán másodlagosan ölelheti magába a történetiséget, ami pedig az elidegenülés elleni küzdelem egyik leglényegesebb világnézeti alapja. Ugyancsak másodlagosan, mintegy járulékként felveheti ugyan magába a tudományos gondolkodást, de csak mint ilyen és nem pedig mint a tevékenység lényegi és meghatározó alapját.

S itt van az elidegenülés elleni küzdelemünkben a döntő differencia. Világnézeti szempontból — gyakorlatilag, mint láttuk, nem — az interiorizációs küzdelemben a vallás legfeljebb epifenomenonként kezelheti mindazt, ami konkrétan nagyon is evilági, és ami egyedül helyezhető szembe a szinte transzcendens erejűnek tűnő elidegenüléssel. Mindezzel a következtetéssel persze igen sokat mondtam, hiszen gondolatmenetemből világos, hogy a vallás a gyakorlat szempontjából a teológia epifenomenonjaként felhasználhatja mindazokat az eszközöket, amelyeket a dialektikus materializmus, mint világnézetének alapját tart számon. A különbség azonban mégis óriási. A különbség lényege az, hogy a marxizmus az interiorizációt csak a történelmileg alakult, a történetileg tudással és tudománnyal eltöltött embertől várja. Minden vallásos világnézet belekalkulálhatja az interiorizációba ezt az emberi tevékenységet, de a folyamat centrumába mégsem az aktív, a szenvedés ellen küzdő, illetve a szenvedéstől önmagát megszabadító embert, hanem a transzcendenciát állítja.

Véleményem szerint tehát rendkívül helytelen lenne a modern elidegenülés tényeinek viszonylatában egyoldalúan megítélni a vallás szerepét. Részben igaz az, amit Ernst Fischer mond, aki így vall:

„Ha én, aki korántsem vagyok vallásos ember, hatalommal rendelkeznék ahhoz, hogy a vallást megszüntessem, nem tenném meg, mert milliók, sőt, embermilliók utolsó reménysugarát áldoznám fel, akik végső erkölcsi tartásukat vesztenék el és védtelenül kiszolgáltatva lennének az elembertelenedésnek.” (Ernst Fischer *Kunst und Koexistenz*, Hamburg, 1966, 50.)

S ez az igazság egyik fele, de az igazság másik fele a szüntelenül megújuló és feltétlenül szükséges vita. De hangsúlyozom azt, hogy maga a vita csupán előjáték. Nemcsak gondolatilag, hanem az emberi érzés- és értékvilág egész területén az emberi fejlődés ezernyi mozzanatában létezik egy ellentmondásos történelmi kötetlénk vallás és emberi valóság között. Ezeknek a történelmi kötetlékeknek nem szükségyszerű, nem apriorisztikusan szükségyszerű voltára már utaltam. De csak abban az esetben lehetséges a vallásos szükséglet feloldása, ha a dialektikus materializmus ugyanolyan mélységben, vagy természeténél fogva még mélyebben kapcsolódik össze a történelmi fejlődés és az emberi mindennapok termelte pszichikai és intézménybeli értékekkel. Mindaddig, amíg ez nem történik meg, meglesz az ellentmondásos — és adott funkciójában pozitív — szerepe a keresztény világgépnek is.

Aki bajba jutott felebarátjának akár lelki, akár evilági dologban segítségére siet, az az ember többet tett annál, mint aki Kölnből Rómaig minden mérföldkőnél szinaranyból egy székesegyházat épít, hogy abban az utolsó ítélet napjáig énekeljenek és imádkozzanak. Mert Isten Fia így szól: nem székesegyházak kedvéért haltam meg, nem is azért, hogy énekeljenek és imádkozzanak, hanem az ember kedvéért.

Nagy Szent Albert